

8. Ελίας Κανέτι, Η γλώσσα που δεν κόπηκε

Από την άνοιξη του 1917 πήγαινα στο γυμνάσιο στη Ρέμιστρασε. Το καθημερινό πηγαινέλα από το σπίτι στο σχολείο κι από το σχολείο στο σπίτι μου έγινε πολύ σημαντικό. Στην αρχή αυτής της διαδρομής, αμέσως αφού διέσχισα την Ότικερστρασε, είχα πάντα την ίδια πρώτη συνάντηση, που χαραχτηκε στο μυαλό μου. Ένας κύριος μ' ένα πολύ όμορφο λευκό κεφάλι έκανε εκεί περίπατο, ευθυτενής και αφηρημένος· περπατούσε λίγα βήματα, κοντοστεκόταν, κοιτούσε γύρω του ψάχνοντας για κάτι και άλλαζε κατεύθυνση. Είχε ένα σκυλί Αγίου Βενάρδου, που το καλούσε συχνά: «Ντζόντο, έλα στον μπαμπά!» Μερικές φορές ο σκύλος πήγαινε κοντά του, άλλες πάλι έτρεχε ακόμα πιο μακριά – αυτός ήταν που έψαχνε τότε ο μπαμπάς. Μα σαν τον έβρισκε, τον ξεχνούσε πάλι και συνέχιζε να είναι το ίδιο αφηρημένος με πριν. Το παρουσιαστικό του είχε κάτι το ξενικό σ' αυτόν τον αρκετά συνηθισμένο δρόμο, το συχνό του κάλεσμα έκανε τα παιδιά να γελάνε, μα δεν γελούσαν παρουσία του, καθότι είχε κάτι που ενέπνεε το σεβασμό έτσι πολύ, ψηλός και περήφανος, κοιτούσε αφηρημένα ίσια μπροστά του δίχως να αντιλαμβάνεται κανέναν γύρω του· γελούσαν μονάχα σαν έφταναν στα σπίτια τους, σαν διηγούνταν γι αυτόν ή σαν έπαιζαν στο δρόμο δίχως εκείνος να είναι παρών.

Ήταν ο Μπουσόνι, που έμενε εκεί δίπλα σ' ένα γωνιακό σπίτι, και ο σκύλος του, όπως έμαθα πολύ αργότερα, λεγόταν Τζιότο. Στη γειτονιά ήταν στα στόματα όλων των παιδιών, αλλά όχι σαν Μπουσόνι, αφού δεν ήξεραν τίποτα για κείνον, αλλά σαν «Ντζόντο-έλα-στον-μπαμπά!». Ο σκύλος τα είχε γοητεύσει, όμως περισσότερο ακόμα κι απ' αυτόν τα είχε γοητεύσει το ότι ο όμορφος γηραιός κύριος αυτοαποκαλούνταν μπαμπάς του.

Στον πηγαισμό για το σχολείο, που διαρκούσε περίπου είκοσι λεπτά, επινοούσα μεγάλες ιστορίες σε συνέχειες, μέρα με τη μέρα, για βδομάδες ολόκληρες. Τις έλεγα μοναχός μου εκεί που περπατούσα, όχι πολύ δυνατά, ωστόσο έτσι που ίσα ν' ακούγεται ένα μουρμουρητό, κι αυτό το καταπίεζα μονάχα σαν συναπαντούσα ανθρώπους που μου τραβούσαν δυσάρεστα την προσοχή. Τον δρόμο τον ήξερα πια τόσο καλά, ώστε έπαψα να προσέχω οτιδήποτε γύρω μου, ούτε στα δεξιά ούτε στ' αριστερά μου υπήρχε κάτι ιδιαίτερο για να δω, υπήρχε όμως σαφώς εμπρός μου – στην ιστορία μου. Τα όσα συνέβαιναν σ' αυτήν ήταν πολύ συναρπαστικά, κι

όταν οι περιπέτειες ήταν τόσο ενδιαφέρουσες και απρόβλεπτες που δεν μπορούσα να τις κρατήσω άλλο για τον εαυτό μου, τις διηγόμουν στα μικρά μου τ' αδέρφια, που με πίεζαν άπληστα να τους πω τη συνέχεια. Αυτές οι ιστορίες είχαν όλες τους σχέση με τον πόλεμο, και για την ακρίβεια το πως θα ξεπεραστεί ο πόλεμος. Οι χώρες που ήθελαν πόλεμο έπρεπε να πάρουν το μάθημά τους, που σήμαινε να νικηθούν τόσες πολλές φορές, ώσπου να παραιτηθούν. Ξεσηκωμένες από ήρωες της ειρήνης, οι άλλες, οι καλές οι χώρες, συνασπίζονταν και ήταν τόσο πολύ καλύτερες από τις κακές, που τελικά νικούσαν. Όμως εύκολο δεν ήταν αυτό, δίνοντας ατέλειωτες, χρονοβόρες, σκληρές μάχες με όλο και καινούργιες εφευρέσεις, με ανήκουστες μηχανορραφίες. Το σημαντικότερο σ' αυτές τις μάχες ήταν ότι οι νεκροί ξαναγύριζαν πάντοτε στη ζωή. Υπήρχαν ιδιαίτερα μαγικά που εφευρέθηκαν και χρησιμοποιούνταν γι' αυτό το σκοπό, και στ' αδέρφια μου, που τότε ήταν έξι και οχτώ χρόνων, δεν έκανε την παραμικρή εντύπωση όταν ξαφνικά όλοι οι νεκροί, ακόμα κι εκείνοι της κακιάς πλευράς, που δεν έλεγε να σταματήσει τους πολέμους, σηκώνονταν από το πεδίο της μάχης και ήταν πάλι ζωντανοί. Αυτό το φινάλε ήταν κι ουσία όλων των ιστοριών, κι ότι συνέβαινε στη διάρκεια των περιπετειωδών εβδομάδων των μαχών, ο θρίαμβος και η δόξα, η ουσιαστική αμοιβή μεταξύ άλλων και του αφηγητή, ήταν η στιγμή όπου όλοι ανεξαιρέτως ανασταίνονταν και ήταν πάλι εν ζωή.

Στην πρώτη τάξη του γυμνασίου ήμασταν ακόμα πολλοί μαθητές στο τμήμα μου· εγώ δεν γνώριζα κανέναν κι ήταν φυσικό οι σκέψεις μου να γυρνάνε στην αρχή γύρω από τους λιγοστούς συμμαθητές που τα ενδιαφέροντά τους συγγένευαν με τα δικά μου. Κι όταν συνέβαινε αυτοί οι συμμαθητές να είναι μάλιστα και γνώστες πραγμάτων που εγώ δεν τα κατείχα, ένιωθα θαυμασμό γι' αυτούς και δεν τους άφηνα από τα μάτια μου. Ο Γκάντσχορν διακρινόταν στα λατινικά, και μόλο που εγώ είχα μεγάλο προβάδισμα από την εποχή που πήγαινα στη Βιέννη σχολείο, εκείνος ήταν σαφώς σε θέση να αναμετρηθεί μαζί μου στο συγκεκριμένο μάθημα. Όμως αυτό ήταν το λιγότερο: ο Γκάντσχορν ήταν ο μοναδικός που κατείχε την ελληνική γραφή. Την είχε μάθει μοναχός του, κι επειδή έγραφε πάρα πολύ –έβλεπε τον εαυτό του σαν ποιητή– αυτή έγινε η μυστική του γραφή. Πόσα και πόσα τετράδια δεν γέμιζε με δαύτην, και το καθένα που ολοκλήρωνε το παρέδιδε σ' εμένα, που το ξεφύλλιζα αδυνατώντας να διαβάσω έστω και μια λέξη· ποτέ δεν μου το άφηνε το

τετράδιο για πολύ, ίσα που προλάβαινα να εκφράσω το θαυμασμό μου για τις γνώσεις του και μου το ξανάπαιρνε αρχίζοντας μπροστά στα μάτια μου να γεμίζει απίστευτα γρήγορα ένα άλλο. Με την ελληνική ιστορία δεν ήταν λιγότερο ενθουσιασμένος απ' ό,τι ήμουν εγώ. Ο Όιγκεν Μίλερ, που μας έκανε ο μάθημα της ιστορίας, ήταν καταπληκτικός δάσκαλος, και ενώ εμένα με ενδιέφερε περισσότερο η ελευθερία των Ελλήνων, τον Γκάντσορν τον ενδιέφεραν οι ποιητές του. Το ότι δεν κατείχε ακόμα την ελληνική γλώσσα ήταν κάτι που δεν του άρεσε να το λέει. Ίσως μάλιστα και μνα είχε αρχίσει κιόλας να τη μαθαίνει μόνος του, διότι όποτε γινόταν λόγος για το γεγονός ότι από την τρίτη τάξη κι έπειτα οι δρόμοι μας θα χώριζαν – εκείνος ήθελε να πάει στο κλασικό γυμνάσιο- κι εγώ έλεγα με σεβασμό και λίγη ζήλια «Εκεί θα κάνεις ελληνικά!» εκείνος δήλωνε αγέρωχα: «Θα τα ξέρω από πριν». Τον πίστευα, δεν ήταν καυχησιάρης, ό,τι έλεγε το έφερνε πάντα σε πέρας και έκανε κι άλλα πολλά που δεν τα ανακοίνωνε από τα πριν. Η περιφρόνησή του για καθετί τετριμμένο μου θύμιζε τη στάση που μου ήταν οικεία από το σπίτι μου. Μόνο που εκείνος δεν την ξεστόμιζε την περιφρόνησή του· σαν η κουβέντα ερχόταν σ' ένα θέμα που έμοιαζε ανάξιο ενός ποιητή, απόστρεφε το βλέμμα και βουβανόταν. Το κεφάλι του, μακρόστενο, σαν συμπιεσμένο που το κρατούσε ψηλά πολύ και λοξά, είχε τότε κάτι από έναν ανοιγμένο σουγιά, που παρέμενε όμως ανοιγμένος, που δεν έκλεινε· κακό ή χυδαίο λόγο δεν ήταν ικανός να ξεστομίσει ο Γκάντσορν. Στην τάξη μέσα φάνταζε αποκομμένος από αυτήν με όρια αυστηρά καθορισμένα,. Όποιος αντέγραφε από τα γραπτά του μόνο άνετα δεν ένιωθε. Ο ίδιος παρίστανε πως δεν το αντιλαμβανόταν, ποτέ δεν μετακινούσε το τετράδιό του για να το φέρει πιο κοντά στον άλλο, μα ούτε και το απομάκρυνε – μιας και αποδοκίμαζε αυτή την πράξη άφηνε κάθε λεπτομέρεια της εκτέλεσής της στον άλλον.

Όταν στο σχολείο μάθαμε για τον Σωκράτη, η τάξη μου έδωσε για καλαμπούρι το παρατσούκλι «Σωκράτης» θέλοντας ίσως ν' απαλλαγεί έτσι από το βάρος του πεπρωμένου του. Αυτό έγινε δίχως πολλή σκέψη και δίχως να αποδοθεί στο γεγονός κάποια βαθύτερη σημασία, αλλά τελικά το παρατσούκλι καθιερώθηκε, κάτι που εκνεύριζε τον Γκάντσορν. Για αρκετά μεγάλο διάστημα τον έβλεπα να είναι απασχολημένος με το γράψιμο, όπου μερικές φορές μου έριχνε μια εξεταστική ματιά και κουνούσε όλο επισημότητα το κεφάλι. Ύστερα από μια βδομάδα είχε γεμίσει και πάλι ένα ολόκληρο τετράδιο, όμως αυτή τη φορά είπε ότι θα μου

το διάβαζε εκείνος Ήταν ένας διάλογος ανάμεσα σ' έναν ποιητή και έναν φιλόσοφο. Ο ποιητής λεγόταν Cornutotum, κι ήταν αυτός ο ίδιος (του άρεσε να λέει τ' όνομά του σε λατινική μετάφραση) ο φιλόσοφος ήμουν εγώ. Είχε γράψει το όνομα μου ανάποδα καταλήγοντας έτσι στις δύο άσχημες λέξεις Saile Ittenacus. Αυτός ο φιλόσοφος δεν ήταν καθόλου σαν τον Σωκράτη, παρά ήταν ένας κακός σοφιστής, ένας από κείνους που είχαν βάλει στο μάτι τον Σωκράτη. Μα αυτό δεν ήταν παρά μονάχα ένα πάρεργο του διαλόγου. Πολύ πιο σημαντικό ήταν ότι ο ποιητής είχε βάλει άσχημα στο στόχαστρο τον καημένο τον φιλόσοφο και έβαλλε εναντίον του απ' όλες τις μεριές ώσπου στο τέλος τον συνέτριψε – δεν απόμεινε τίποτε από δαύτον. Αυτό, λοιπόν, μου διάβασε ο Γκάντσορν σίγουρος για τη νίκη του. Εγώ δεν προσβλήθηκα ούτε στο ελάχιστο· εξαιτίας της αναστροφής του ονόματός μου δεν συσχέτισα το φιλόσοφο με τον εαυτό μου, αν είχε αναφέρει το πραγματικό μου όνομα θα είχα αντιδράσει με ευθιξία. Ήμουν ικανοποιημένος που μου διάβασε από ένα από τα τετράδιά του, αισθανόμουν εξυψωμένος, λες και με είχε μύσει στα ελληνικά του μυστήρια. Μεταξύ μας δεν άλλαξε τίποτα και όταν έπειτα από λίγη ώρα με ρώτησε π-άτολμα για τα δικά του δεδομένα- αν δεν σκεφτόμουν να γράψω έναν αντίλογο, έμεινα στ' αλήθεια έκπληκτος: κι όμως, είχε δίκιο, ήμουν με το μέρος του, τι ήταν δηλαδή ένας φιλόσοφος συγκρινόμενος μ' έναν ποιητή; Εγώ ούτε που θα ήξερα τι γράφει κανείς σ' έναν αντίλογο.

Με εντελώς διαφορετικό τρόπο με είχε εντυπωσιάσει ο Λούντβιχ Έλενμπογκεν. Ο Λούντβιχ είχε έρθει με τη μητέρα του από η Βιέννη, και δεν είχε ούτε κι αυτός πατέρα. Ο Βίλχελμ Έλενμπογκεν ήταν μέλος της αυστριακής βουλής, διάσημος ρήτορας, το όνομά του το είχα ακούσει πολλές φορές στη Βιέννη· όταν τώρα ρώτησα το αγόρι για κείνον, συγκλονίστηκα με την ηρεμία με την οποία μου Είπε: «Είναι θεός μου». Ακούστηκε σαν αυτό να του ήταν αδιάφορο. Σύντομα ανακάλυψα ότι ήταν σε όλα του έτσι· μου φαινόταν πιο ώριμος από μένα, όχι μόνο ψηλότερος, γιατί ψηλότεροι ήταν σχεδόν όλοι. Ενδιαφερόταν για πράγματα για τα οποία εγώ δεν γνώριζα τίποτα, όμως γι αυτά μάθαινες από κείνον μόνο συμπτωματικά και παρεπιπτόντως, καθότι ποτέ δεν προσπαθούσε να ξεχωρίσει με τις γνώσεις του παρά κρατιόταν στο περιθώριο, δίχως αλαζονεία και δίχως ψεύτικη μετριοφροσύνη, έτσι, λες κι η φιλοδοξία του ήταν στραμμένη αλλού κι όχι μέσα στην τάξη. Μη φανταστεί κανείς ότι ήταν λιγομίλητος· έπαιρνε θέση σε κάθε συζήτηση, μόνο που

δεν του άρεσε να λέει τα δικά του πράγματα, ίσως επειδή δεν υπήρχε κανένας μεταξú μας που να 'ξερε απ' αυτά τα πράγματα. Με τον καθηγητή μας των λατινικών, τον κύριο Μπίλετερ, που η βρογχοκήλη του δεν ήταν το μοναδικό πράγμα για το οποίο ξεχώριζε από τους άλλους καθηγητές, είχε ιδιαίτερες, σύντομες συζητήσεις: διάβαζαν τα ίδια βιβλία, έλεγαν τους τίτλους τους, που κανένας από μας δεν τους είχε ακούσει ποτέ του, τα σχολίαζαν, τα αξιολογούσαν και είχαν συχνά την ίδια άποψη γι' αυτά. Ο Έλενμπογκεν μιλούσε νηφάλια και ήρεμα, δίχως νεανικό πάθος, περισσότερο ήταν ο Μπίλετερ αυτός που έδινε την εντύπωση κυκλοθυμικού ανθρώπου. Όποτε ξεκινούσαν μια τέτοια συζήτηση, όλη η τάξη τους άκουγε δίχως να καταλαβαίνει, κανένας δεν είχε την παραμικρή ιδέα για τι πράγμα μιλούσαν. Ο Έλενμπογκεν παρέμενε μέχρι τέλους το ίδιο στωικός όπως και στην αρχή· στον Μπίλετερ όμως διέκρινες μια κάποια ικανοποίηση για τις συζητήσεις αυτές, και για τον Έλενμπογκεν, που εκείνη την εποχή δεν του ήταν σημαντικά αυτά που μαθαίναμε στο σχολείο, ένιωθε σεβασμό. Εγώ ήμουν βέβαιος πως ο Έλενμπογκεν ήξερε ούτως ή άλλως τα πάντα, η αλήθεια είναι ότι τον ξεχώριζα από τ' άλλα τ' αγόρια. Τον συμπαθούσα, αλλά μάλλον μ' έναν τρόπο όπως θα συμπαθούσα έναν ενήλικα· και λιγάκι τον ντρεπόμουν κιόλας που έδειχνα τόσα παθιασμένο ενδιαφέρον για μερικά πράγματα, ιδιαίτερα για όλα όσα μαθαίναμε στο μάθημα της ιστορίας από τον Όιγκεν Μίλερ.

Διότι το πραγματικά καινούργιο, αυτό που με συνεπήρε πρώτο σ' αυτό το σχολείο, ήταν η ελληνική ιστορία. Τα βιβλία μας της ιστορίας ήταν του Έχσλι, ένα για την παγκόσμια ιστορία κι ένα για την ιστορία της Ελβετίας· διάβασα αμέσως και τα δύο από την αρχή μέχρι το τέλος, και την ανάγνωση του ενός την ακολούθησε τόσο σύντομα η ανάγνωση του άλλου, ώστε συσχετίστηκαν μέσα μου στενά το ένα με το άλλο. Η ελευθερία των Ελβετών ταυτίστηκε για μένα μ' εκείνη των Ελλήνων. Στο ξαναδιάβασμα έπιανα πότε το ένα και πότε το άλλο βιβλίο. Για τη θυσία στις Θερμοπύλες με αποζημίωσε η νίκη στο Μοργκάρτεν. Την ελευθερία των Ελβετών τη βίωνα σαν παρόν και την αισθανόμουν πάνω μου: επειδή όριζαν οι ίδιοι τους εαυτούς τους, επειδή δεν ήταν υπήκοοι κανενός Κάιζερ, είχαν κατορθώσει να μην εμπλακούν στον παγκόσμιο πόλεμο. Οι Κάιζερ ως ανώτεροι στρατάρχες μού γεννούσαν υποψίες. Ο ένας, ο Φραγκίσκος Ιωσήφ, λίγο με απασχολούσε· ήταν πολύ γέρος και δεν έλεγε πολλά όποτε εμφανιζόταν στο προσκήνιο, τις πε-

ρισσότερες φορές μονάχα μια φράση – σε σύγκριση με τον παππού μου φαινόταν άψυχος και βαρετός. Καθημερινά τραγουδούσαμε γι' αυτόν στη Βιέννη το «Θεέ, φύλαξέ του τη ζωή, θεέ, προστάτετέ τον», κι έμοιαζε να την είχε μεγάλη ανάγκη αυτή την προστασία. Κι ενώ τραγουδούσαμε, δεν κοιτούσα ποτέ τη φωτογραφία του, που κρεμόταν στον τοίχο πίσω από την έδρα, και προσπαθούσα ακόμα να μη φέρνω νοερά την εικόνα του μπροστά στα μάτια μου. Ίσως και να μ' επηρέασε κάπως η αντιπάθεια που ένιωθε γι αυτόν η Φάνι, η υπηρέτριά μας από τη Βοημία. Εντελώς ανέκφραστη παρέμενε η Φάνι όποτε αναφερόταν τ' όνομά του· ήταν, λες και για κείνη δεν υπήρχε, και μια φορά, όταν επέστρεψα από το σχολείο, με ρώτησε χλευαστικά: «Τραγουδήσατε πάλι για τον Κάιζερ;»... Τον Γουλιέλμο, τον Γερμανό Κάιζερ, τον έβλεπα απεικονισμένο με αστραφτερή πανοπλία και άκουγα συνάμα τις εχθρικές του δηλώσεις εναντίον της Αγγλίας. Όποτε κι αν η κουβέντα ερχόταν στην Αγγλία, εγώ έπαιρνα πάντοτε το μέρος της, και έπειτα απ' όλα όσα είχα βιώσει στο Μάντσεστερ ήμουν της ακλόνητης άποψης ότι οι Άγγλοι δεν τον ήθελαν τον πόλεμο κι ότι ήταν ο Κάιζερ αυτός που τον άρχισε με την επίθεση εναντίον του Βελγίου. Ούτε κατά του τσάρου ήμουν λιγότερο προκατειλημμένος. Όταν ήμουν δέκα χρόνων, είχα ακούσει σε μια επίσκεψη στη Βουλγαρία το όνομα «Τολστόι», και μου είπαν για κείνον ότι ήταν ένας θαυμάσιος άνθρωπος που έβλεπε τους πολέμους σαν φόνους και δεν φοβήθηκε να το πει στους δικούς του τους Κάιζερ. Όλοι μιλούσαν γι' αυτόν, αν και είχε αρκετά χρόνια πεθαμένος, σαν να μην είχε πεθάνει στ' αλήθεια. Εγώ βρισκόμουν για πρώτη φορά σε μια δημοκρατία, μακριά από κάθε αυτοκράτορα και το σινάφι του, και ρίχτηκα με απελπισία στην ανάγνωση της ιστορίας της. Ήταν εφικτό να ξεφορτωθείς έναν Κάιζερ, έπρεπε να πολεμήσεις για την ελευθερία σου. Πολύ πριν από τους Ελβετούς είχαν κατορθώσει οι Έλληνες να ξεσηκωθούν εναντίον μιας τρομερής υπερδύναμης και να διεκδικήσουν την ελευθερία που είχαν κάποτε κερδίσει.

Μου ακούγεται πολύ μακρινό όταν το λέω σήμερα, διότι τότε ήμουν σαν μεθυσμένος απ' αυτή τη νέα αντίληψη, σκότιζα με δαύτην όποιον μιλούσα, και για τα ονόματα Μαραθώνας και Σαλαμίνα επινοούσα βάρβαρες μελωδίες που τις τραγουδούσα στο σπίτι άπειρες φορές γεμάτος πάθος, πάντοτε μόνο για τις τρεις συλλαβές ενός τέτοιου ονόματος, ώσπου βούιζε το κεφάλι της μητέρας και των αδερφών μου και με ανάγκαζαν να σωπάσω. Το μάθημα της ιστορίας με τον καθηγητή

μας, τον Όιγκεν Μίλερ, είχε κάθε φορά την ίδια επίδραση πάνω μου. Μας μιλούσε για τους Έλληνες και τα μεγάλα ορθάνοιχτα μάτια του μού φαινόταν σαν τα μάτια ενός μάντη σε κατάσταση μέθης,, δεν κοιτούσε εμάς, κοιτούσε αυτό για το οποίο μιλούσε, κι ο λόγος του ήταν αργός, αλλά χωρίς ποτέ να σταματάει, κι είχε αυτός ο λόγος ένα ρυθμό σαν βραδύ κυματισμό –κι είτε στη στεριά είχαν δοθεί οι μάχες είτε στη θάλασσα, πάντα στη θάλασσα είχες την αίσθηση ότι βρισκόσουν. Με τις άκρες των δαχτύλων του ψηλάφιζε απ' άκρη σ' άκρη το μέτωπό του, που ήταν ελαφρώς ιδρωμένο, και κάπως σπανιότερα περνούσε το χέρι του πάνω από τα σγουρά του τα μαλλιά, λες και φυσούσε αεράκι. Με τον ενθουσιασμό του που έμοιαζε με μικρές και απολαυστικές γουλιές κυλούσε η ώρα του μαθήματός του, κι όταν έπαιρνε ανάσα για να ξαναρχίσει με νέο ενθουσιασμό, ήταν σαν να έπινε.